

Božji služabnik Janez Gnidovec

VI. Skopljanski škof

14. V boju za vero in pravico

L. 1923 je g. Plantarič moral na pot v Bitolj. V Skoplju so se pogovarjali, kdo bi utegnil biti imenovan za škofa. Ko bo domačini slišali, da se govori o dr. Gnidovcu je jezuit Zadrina vprašal: »Ali zna moliti in trpeti?« Plantarič je odvrnil: »To pa zna, bolj kot kakšen drug.« »O, potem naj pa le pride. Tu ne potrebujemo nič drugega.«

Novi škof se je zavedal, kakšno breme so mu naložili in da ga sam ne bo zmožel nositi. Zato se je otroško vdano izročil nebeški Materi in njen praznik izbral za svoje ustoličenje.

Marsikateri vernik, pa tudi domači duhovnik ni razumel ne cenil ravnanja novega škofa - videvali so ga po cele ure na kolenih pred tabernakljem. Vajeni so bili iz turških časov drugačnih vodnikov. Nekdanji skopski škof Trokshi je na vizitacije in birmovanje po Metohiji in Kosovu jahal s puško na rami in revolverjem za pasom v spremstvu oboroženih Albancev. Prav tak je nekoč vdrl na dvorišče paševoga dvorca v Prizrenu in tam z grožnjami ostal, dokler niso izpustili ujetega katoličana. Gradnjo prizrenske cerkve je na čelu oborožene čete varoval pred sovražnimi muslimani.

Škof Gnidovec pa je pridigoval ljubezen, potrpežljivost, odpuščanje. Marsikomu je zaradi tega bil in ostal tuj.

Domačini so bili zagrenjeni zaradi nasilja in krivic, ki so jim bili podvrženi v novi državi. Vse je delalo proti njim: agrarne komisije, davčna uprava, orožniki, policija. V teh "novoosvobojenih" krajih je vladal zakon samovolje in sile. Na pritožbe V Belgrad so oblastniki krili svoje postopke s tem, da so svoje žrtve označevali kot komite, makedonstvujušče, bugaraše, veliko- albance. Sevedla tudi na strani stiskanih niso bili vsi postopki v redu.

Cerkev, zlasti njen najvišji predstavnik Gnidovec, je v teh razmerah napravila

veliko. Škof je iskal pravice pri vseh oblasteh, trikrat je šel celo do kralja. Marsikaj je dosegel, vsega pa seveda ni mogel. In to so nekateri zamerili.

Za razmere, ki so vladale v Črni gori in Makedoniji, sta posebno značilna primera GUSINJE in Bistrenica.

Pod divjimi gorskimi vrhovi Prokletij in Komov se je blizu Plavskega jezera po prvi svetovni vojni naselilo več katoliških družin, ki so prebežale iz Albanije. Nekdaj je bilo tod več katoliških vasi, pa so pod pritiskom prešle v muslimansko vero. Novi naseljenci v Gusinju so bili sicer nepismeni, a bili so versko zavedni in nravno čvrsti. Hranilo jih je v glavnem ovčarstvo, pa njivice koruze in krompirja.

Gusinje

Prve čase so jih na skrivaj obiskovali duhovniki iz Albanije. A to je bilo preveč nevarno, in ljudje so želeli redno in od oblasti priznano dušno oskrbo. Oblasti so jim obljubljale vse mogoče ugodnosti, toda ljudje haj bi prestopili v pravoslavje. Posebno prizadevanje je veljalo najbolj uglednemu naseljencu, ki mu je bilo ime Prelj Kolja,, in je bil glavar veččlanske družine. Za državo SHS si je pridobil zasluge, ker je zavaroval mejo v tem predelu Prokletij. Ponujali so mu mesečno plačo kot solunskim oficirjem in zemljo - s pogojem, da prestopi v pravoslavje. Kolja je take ponudbe odločno odbijal:

»Če se odpovem svoji veri, se odpovem Bogu, Bog pa se bo odpovedal meni. In kaj mi pomaga vse, če izgubim Boga in z njim nebesa.« Tako je ostal z lačno družino prepuščen sam sebi.

Da bi si dobili stalnega duhovnika, je Kolja z nekaterimi uglednejšimi rojaki hodil v Bar, saj je njihov kraj kot del Črne gore spadal pod barsko nadškofijo. Vendar pri nadškofu Dobrečiču niso našli razumevanja. Nadškofu so se zdela dovolj naselja v bližini Bara. Rajši kot za zapuščenimi ovčicami je potoval po svetu. Zato so zastopniki Gusinja obiskali Belgrad in se na ministrstvu potegovali za duhovnika. Referent za katoliško vero jim je razložil, da jim ne more pomoči, ker so za take zadeve pristojni škofje. Opozoril jih je, naj poskusijo pri škofu Gnidovcu, ki se je ravno tedaj mudil na ministrstvu, da tako kot tolikokrat prej in pozneje posreduje za svoje vernike. Albanci iz Gusinja so pokleknili pred škofa in mu začeli opisovati svojo nesrečo - nikogar nimajo, ki bi skrbel za njihovo zveličanje. Gnidovec se takim stvarjem nikoli ni mogel ustavljati. Obljubil jim je pomoč, pa jim tudi priznal, da še 'ne ve, kako jo bo preskrbel, ker mu silno primanjkuje duhovnikov. Med težavami ni bila najmanjša prometna: pot v Gusinje je vodila čez Čakor; bila je naporna in nevarna; ljudje so hodili v skupinah, ker so bili v Rugovski klisuri pogosti razbojniški napadi.

Gnidovec je nagovoril g. Marjana Glasnovića, da je za nekaj časa odšel v Gusinje organizirat novo župnijo in pripravljat gradnjo cerkve, ki naj bi poleg drugega na zunaj kazala pravice katoliških vernikov. Tudi sam jih je obiskal, jih utrdil v veri in pomagal iskati ter kupiti zemljišče za cerkev.

Daši so nabavili zemljišče izven mesteca Gusinje (v vasi Dolje), so pravoslavni začeli nagajati. Sami so hoteli graditi cerkev v Gusinju. Njihov prota Šekularac je vložil tožbo. Na razpravi v Beranah (danes Ivanjgrad) je na sodnikovo vprašanje prota razlagal, da je v bližini nameravane katoliške cerkve pravoslavno pokopališče - bilo je zanemarjeno, niti ograjeno -, in zvonjenje bo motilo molitve ob grobovih; razen tega da so katoliške cerkve neurejene in nesnažne; stavba bi tudi žalila čut pravoslavcev.

Čeprav je bil sodnik pravoslaven Črnogorec, je ostro zavrnil protove prazne in lažnive razloge in dovolil gradnjo. Vendar je rahločutni Gnidovec odredil, naj kupijo drugo zemljišče, ki naj bo čim bolj oddaljeno od pravoslavnega pokopališča.

Srčno se je veselil z ljudmi, ko je 1. 1934 prišel dozidano cerkev blagoslavljat. Srečal se je tudi s protom in ga prijazno pozdravil.

Pravoslavno cerkev, za katero so morali prispevati vsi uradniki, so dogradili mnogo kasneje. Bila je manjša, slabše izdelana, pa vsaj štirikrat dražja.

Bistrenica je bila nekdanja bogata turška vas z bohotnimi vinogradi in sadovnjaki, kar je vse vojska opustošila. Leži na levem bregu reke Vardar blizu Demir kapije. V zapuščenosti vas so ljubljanski veliki župan dr. Baltič, odvetnik dr. Čok, Pertot in drugi poslali mladeniče begunce iz takrat italijanskega dela Primorske, zlasti iz goriške in tržaške okolice. Imenovani gospodje so osnovali zadrugo za pridelovanje opija. Njihovi agentje so fantom obetali lahko delo in hiter zaslužek v "južni Srbiji". A cene za opij so naglo padle, zadruga je razpadla in fantje so po večini odšli. Zdaj so zvalili v Bistrenico nad 100 primorskih družin. Svoje hiše doma so prodali in odšli na jug, da si v novi državi ustanove novo domovanje. A čakalo jih je strašno razočaranje. Hiše so bile napol porušene, zemlja zarasla s plevelom in trnjem, čez Vardar ni bilo mostu. Podnebje je bilo nezno: poleti huda vročina, pozimi burja; na ljudi so prežali komarji in malarija, stenice in drug mrčes.

Položaj naseljencev je bil naravnost obupen. Vrniti se niso mogli, ker so čez mejo odšli na skrivaj, za naselitev drugod niso imeli kapitala. Baltič in sodrugi so jim bili pripravili nepravično pogodbo z državo. Dasi je ta takrat rada dajala zapuščeno zemljo zastonj, so morali Primorci podpisati, da jo bodo odplačevali; tako so bili obsojeni na suženjstvo.

Najboljši predel je dobila Baltičeva žena, ki je bila voditeljica kolonije. Ubogi naseljenci so pogosto pošiljali odposlance v Skoplje, naj se zanje zavzame škof in jim preskrbi duhovnika, cerkev in učitelja. Oblasti so začele pritiskati nanje, 'naj prestopijo v pravoslavje. Nad vasjo so zgradili pravoslavno cerkev, četudi ni bilo med naseljenci nobenega pravoslavca. Iz Štipa je mednje prihajal vladika Benjamin v spremstvu okrajnega glavarja, policije, orožnikov in učiteljev. Obljubljali so jim mir, denarno in drugo pomoč, če se „prekrstijo“. V vas so poslali nekega odpadlega Čeha, potem ruskega popa,, ki naj bi naše Primorce „rešil rimske sužnosti“.

Škofu Gnidovcu je krvavelo srce. Terjal je pravico na banovini in ker to ni zaleglo, pri kralju. Ta je obljubljal, a spre-

menilo se ni nič. Tako je 1. 1931 prišlo do prvega "uspeha". Slovesno so prekrstili nekaj družin; za botre so bili najvišji oblastniki.

Med propagandnimi gesli so pravoslavci ponavljali tudi to, da si Bistreničani ne morejo niti postaviti cerkve. Škof pa je to hotel na vsak način. Spet se je boril z

molitvijo, posredovanjem, prošnjami. Dosegel je, da so mu oblasti odobrile načrt; dobil je zemljišče; neki musliman je podaril kamnolom; dobil je podjetnika. A ko je ta prišel z delavci,, so nastopili orožniki, prepovedali gradnjo, prejšnjemu muslimanskemu lastniku kamnoloma pa so celo vzeli premoženje. Spet je škof hodil od nižjih do najvišjih stopenj oblasti, dosegel obljube, ne pa poprave krivic. Celu učitelje, ki jih je pridobil iz Slovenije in jim zagotovil plačo, so oblasti nagnale in slovenskim ljudem poslali srbskega učitelja (Turki svojih otrok niso pošiljali v šolo).

Končno je ponovno Gnidovčevo posredovanje pri kralju doseglo, da so zidavo dovolili; kamen pa je bilo treba dovažati iz sosednje občine, čeprav ga je bilo v Bistrenici dovolj. Zemljišče je nazadnje prodal neki pravoslavni orožniški narednik.

Z gradnjo cerkve je pritisk na katoličane porastel. Polovici družin je uspelo pobegniti v Slovenijo. Od preostalih je kakih 30 popustilo in na veliko zmagoslavje srbskih cerkvenih in političnih oblasti prestopilo v pravoslavje. Ta odpad je škofa strašno prizadel. Ure in ure je premolil in prejokal pred tabernakljem. Svojim duhovnikom je naročal, naj teh revežev ne zapuste, saj bo žrtve nasilja in mnogo trpe. Sredi teh bojev je bil kralj Aleksander v Marseillu ubit. Trideseti dan po njegovi smrti je bila v skopski stolnici spominska slovesnost. Ker so v pravoslavnih cerkvah taki obredi deset dni pozneje, so se tistega dne v stolnici zbrali vsi civilni in vojaški oblastniki, od bana in generalov do nižjih in najnižjih.

Govor si je škof Gnidovec takrat izjemoma zapisal. Pokrit **z** mitro in s pastoralom v roki je govoril o hudobiji umora, o grehu in posmrtnem življenju. Potem je njegovo obličje prešnil poseben izraz. S povzdignjenim glasom je nadaljeval: »Povsod govore o kraljevi tragediji, o narodnem žalovanju... Poveljujejo ga... A kaj se dogaja? Ta kralj je meni osebno ponovno s svojo kraljevsko besedo zagotovil svobodo in enakopravnost naših vernikov. A kaj se dogaja? Naše vernike zaradi vere preganjajo. Da dokažejo našo brezpravnost, onemogočajo gradnjo cerkve v slovenski naselbini Bistrenici, četudi so ti ljudje iz narodnostnih pobud zapustili svoje domove in prišli semkaj na jug, ker so jim dali največje obljube. Sam pokojni kralj je veleval, da se morajo njihove pravice spoštovati, da se mora omogočiti gradnja cerkve in šole... Kralj je mrtev. Cerkev se ne more zidati. Verniki so podvrženi nasilju... Govorite o ljubezni do kralja, a njegove besede vi, prav vi, ki imate oblast, ne spoštujete!... Govorim kot škof te škofije po svoji dolžnosti pred Bogom in ljudmi... Ako resnično spoštujete in cenite pokojnega kralja, spoštujte

njegove obljube!”

V cerkvi je nastala grobna tišina. Škof je gledal nekam v daljavo, potem pa odšel v zakristijo.

L. 1936 je vstala v nesrečni vasi cerkev sv. Jožefa. Škof sam jo je blagoslovil. Njegovemu prizadevanju je uspelo, da so se nekateri vrnili v katoliško Cerkev. Za ostale je nosil bolečino do smrti, z bolečino pa tudi upanje. In ne zaman! Msgr. Turk poroča, da so se po Gnidovčevi smrti - »brez dvoma po njegovi priprošnji« -, potem ko je bolgarska okupacija zlomila moč vele- srbstva, vse družine (razen polovice članov ene) vrnile v katoliško Cerkev. Po vojski so vsi Slovenci odšli iz Bistrenice, gospa Baltičeva je tam spokorjena umrla, cerkev sv. Jožefa s svojim lepim zvonikom pa še vedno priča o pretresljivih zgodbah preteklosti.